

**ПРОФЕСІЙНА САМООРГАНІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

Островська Б. В.

доктор юридичних наук,

*провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
взаємодії держави і громадянського суспільства*

Київського регіонального центру

Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна,

*зовнішній науковий співробітник кафедри європейського та
міграційного Європейського права юридичного факультету*

Фрібурзького університету

м. Фрібург, Швейцарія

З початком воєнних дій на території України громадянське суспільство продемонструвало надзвичайно високий рівень згуртованості, свою здатність до самоорганізації, взаємодопомоги, гостре почуття обов'язку та відповідальності. Важко переоцінити вклад волонтерів та благодійних організацій у допомогу постраждалим громадянам та захист інтересів держави.

Безпрецедентні масштаби злочинів проти цивільного населення послужили потужним поштовхом до пошуку дієвих механізмів захисту порушених прав людини та притягнення до міжнародно-правової відповідальності держави-агресора. Зокрема ці злочини стосуються примусових депортацій, масових зникнень, тортур, згвалтувань, вбивств, знищення майна. Відповідно до положень Конвенції про права людини на основоположні свободи 1950 р. як дієвого міжнародного інструменту захисту прав людини, вони стосуються ст. 2 (право на життя), ст. 3 (заборона катування), ст. 5 (право на свободу і особисту недоторканність), ст. 6 (право на справедливий суд), ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), ст. 14 (заборона дискримінації), а також ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції (право мирно володіти своїм майном) та інших [1]. При цьому варто наголосити на відсутності проведення розслідування по факту таких порушень.

З початку повномасштабного російського військового вторгнення мільйони українських громадян стали жертвами таких порушень. Частина з них стали внутрішньо переміщеними особами, інші – покинули територію України, отримавши тимчасовий статус захисту. При цьому більшість із них не обізнані у питаннях захисту та поновлення своїх порушених прав, а також обмежені у доступі до правової допомоги.

Варто зазначити, що рівень доступності безоплатної державної правової допомоги в період війни різко зменшився, оскільки виникла гостра проблема кадрів через відсутність необхідної кількості кваліфікованих працівників. При цьому платні юридичні послуги є недосяжними для абсолютної більшості українських громадян. Наразі альтернативна їм безоплатна правова допомога від українських юристів-волонтерів, що перетворилася у справжній юридичний фронт, стала одним із головних напрямків боротьби з агресором у відповідь на зухвалі й систематичні порушення прав людини. Одним із таких прикладів є правова ініціатива від неурядової громадської організації «We are from Ukraine», де десятки українських юристів об'єднали свої професійні зусилля для допомоги постраждалим від російської збройної агресії громадянам України у зверненні до ЄСПЛ та подальшому юридичному супроводі їх справ [5]. Необхідно також відзначити участь юристів у зборі доказів для міжнародного розслідування порушень державою-агресором міжнародного права та передачі їх прокурору Міжнародного кримінального суду.

Слід звернути увагу на деякі ключові моменти, що стосуються звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), які є найбільш проблемними:

– Насамперед, це проблема недотримання строків звернення, яка виникає у зв'язку з вимушеною міграцією, що створює додаткові перешкоди у доступі до правосуддя для захисту та поновлення порушених прав людини. Наразі 4-місячний строк подачі заяви є необхідним критерієм її прийнятності (відповідно до ст. 35 Конвенції). Крім того, критично високий рівень психічного напруження та посттравматичний синдром є додатковими гальмівними факторами для доступу до правової допомоги українських громадян як всередині країни, так і за її межами. А в поєднанні з юридичною необізнаністю в особливостях процедур захисту своїх порушених прав як на національному, а тим більше на міжнародному рівні, вони створюють додаткові обмеження.

– З початком та ескалацією воєнних дій на Україні доступ постраждалих осіб (заявників) до доказів є часто обмеженим, а іноді – неможливим.

– Проблема відсутності належного фінансування оплати поштових послуг спричинила припинення відправки поштової кореспонденції, зокрема й українськими судами. При цьому строк доставки поштових відправлень (формулярів заяв) з України до ЄСПЛ є важко прогнозованим. Водночас така заява має бути надіслана суду саме у паперовому вигляді з оригіналами підписів заявника та представника. Важливим запровадженням ЄСПЛ є створення спеціального каналу всієї подальшої електронної комунікації з представником заявника через eComms. Відповідно виникають аналогічні проблеми (викликані об'єктивними

часовими й просторовими факторами) в отриманні представником оригіналів довіреності з підписом заявника.

– Важливою передумовою захисту прав людини у ЄСПЛ є вичерпання всіх доступних засобів правового захисту, що також є критерієм прийнятності справи. Однак під час війни доступ громадян України до ефективного суду та розслідування в РФ відсутній. В цьому випадку дана процедура не застосовується, а констатується порушення ст. 13 Конвенції 1950 р. (право на ефективний засіб правового захисту), враховуючи російський окупаційний контроль над українськими територіями [1].

Важливі юридичні наслідки має припинення членства РФ в Раді Європи, а саме її виключенням з Парламентської асамблеї та Комітету міністрів 16 березня 2022 р. При цьому РФ перестала бути Високою договірною стороною Конвенції, починаючи з 16 вересня 2022 р. Відповідно до «Резолюції Європейського суду з прав людини про наслідки припинення членства Російської Федерації в Раді Європи у світлі статті 58 Європейської конвенції з прав людини», він постановив, що може розглядати заяви проти РФ щодо дій чи бездіяльності, які можуть становити порушення цієї Конвенції лише у тому випадку, що вони мали місце до 16 вересня 2022 р. (п. 2). При цьому ЄСПЛ заявив про негайне скасування попередньо встановленого ним призупинення розгляду всіх заяв проти РФ згідно з рішенням Голови Суду від 16 березня 2022 року (п. 3) [4].

23 червня 2022 р. українським урядом до ЄСПЛ було подано позов проти РФ, який сформовано у міждержавну справу «*Ukraine v. Russia*» (X) (заява № 11055/22), яка стосувалася звинувачень у масових і грубих порушень прав людини, вчинених РФ під час військових операцій на території України, починаючи з часу їх повномасштабного вторгнення з 24 лютого 2022 р. [2]. Наразі готується друга міждержавна справа, що стосується наявності ефективного контролю РФ над окупованими територіями України. Визнання ЄСПЛ факту підконтрольності російським військам цих територій підтвердить зобов'язання РФ нести всю повноту відповідальності за дотримання/порушення прав людини на основі принципу *ratione loci*.

В контексті міжнародної доказової бази надзвичайно важливою є доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні А/77/533 від 18 жовтня 2022 р., подана відповідно до параграфу 11 (f) резолюції 49/1 Ради з прав людини щодо ситуації у сфері прав людини в Україні, що склалася через російську агресію. Зазначена комісія у складі трьох експертів застосовує стандарт доказування на основі сукупності перевіреної інформації – «висновок на обґрунтованих підставах». Одним із найважливіших прикінцевих пунктів Доповіді робить наголос на тому, що «Комісія продовжуватиме свою роботу відповідно до підходу, орієнтованому на інтереси жертв, який вона тлумачить не лише як незаподіяння шкоди жертвам, але й,

безумовно, як надання рекомендацій щодо форм притягнення до відповідальності, що доповнюють кримінальну відповідальність, у тому числі заходів визнання, репарацій, реабілітації, відновлення та, що важливо, гарантій неповторення» (п. 115) [3].

Література:

1. Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c>
2. Inter-State case *Ukraine v. Russia (X)*: receipt of completed application form and notification to respondent State. ECHR 220 (2022) 28.06.2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=003-7372751-10076076>
3. Reports A/77/533: Independent International Commission of Inquiry on Ukraine – Note by the Secretary-General. 18 October 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/a77533-independent-international-commission-inquiry-ukraine-note-secretary>
4. Resolution of the European Court of Human Rights on the consequences of the cessation of membership of the Russian Federation to the Council of Europe in light of Article 58 of the European Convention on Human Rights. 22/03/2022. URL: https://echr.coe.int/Documents/Resolution_ECHR_cessation_membership_Russia_CoE_ENG.pdf
5. We Are from Ukraine. URL: <https://www.facebook.com/legalsupportukraine>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-65>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ДЕРЖАВІ

Паршин Ю. І.

*доктор економічних наук, професор,
старший науковий співробітник навчально-наукової лабораторії
з дослідження проблем протидії організованим злочинності та корупції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Громадянське суспільство необхідно розглядати з позиції того, що воно є насамперед партнером правової держави, оскільки без його активного громадянського позиціонування є неможливим функціонування інститутів демократії [1].

Значимо, що громадянське суспільство є системою громадських структур які необхідні для його нормального функціонування. Такі структури за своїм охопленням можна класифікувати від мікроструктур